

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ НАУКОВИХ І БУДЕННИХ ЗНАНЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Резюме

В статті розглядається проблема співвідношення наукової і буденної психології в діяльності практичного психолога, а також представленості буденних знань у процесі підготовки практичних психологів. **Мета** дослідження - з'ясувати смислові відносини, які складаються між буденними і науковими знаннями у професійній свідомості майбутніх практичних психологів. Відповідно **завданнями** дослідження були: визначення на основі теоретичного аналізу особливостей наукового і буденного знання; емпіричне дослідження уявлень студентів про представленість в їх свідомості буденних і наукових знань; аналіз співвідношення наукових і буденних знань в діяльності практичного психолога; розкриття перспективних шляхів інтеграції буденних і наукових знань у процесі професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Для досягання дослідницьких цілей і завдань у дослідженні було використано **методи**: аналіз наукової літератури, включене педагогічне спостереження, аналіз результатів виконання студентами індивідуальних завдань, анкетне опитування, контент-аналіз психологічних текстів.

Проведений теоретичний аналіз дозволив виділити і охарактеризувати види психологічних знань, які циркулюють в сучасному суспільстві. Розкрито їх якісні відмінності, охарактеризовано конфлікти, які виникають між науковими знаннями і іншими видами. Розкрито інтегративний характер буденних знань, які на рівні конкретних індивідів «вбирають» в себе, всі інші види знань. На основі теоретичного аналізу літературних джерел розкрита важлива роль буденних знань в діяльності практичного психолога. За **результатами** теоретичного аналізу і емпіричних даних конкретизовано таку проблему професійної підготовки майбутніх практичних психологів, як залучення буденного знання в усіх його різновидах до взаємодії з знанням науковим. Наведено приклади відповідних навчальних завдань для студентів, виконання яких буде активізувати у них побутові знання і поступово підводити до засвоєння знань наукових на засадах їх інтеграції.

Ключові слова: буденні знання; види психологічної інформації; специфіка діяльності практичного психолога; наукові знання; професійна підготовка майбутніх психологів.

Вступ. Сьогодні у суспільстві функціонують різні види психологічних знань: наукова, прикладна, практична, народна, побутова (життєва або буденна) психологія, популярна (поп-психологія), психологічні знання, представлені в релігії, в мистецтві, ірраціональна психологія (парапсихологія), дидактично опрацьована психологія, яка презентує особам, що навчаються, не самий зміст психологічної науки і практики, а його дидактичні моделі, які адаптовані до пізнавальних потреб і можливостей певної категорії користувачів, а також тієї сфери практичної діяльності, відносно яких ведеться їх підготовка.

У процесі вивчення психології часто виникає ряд конфліктів між науковими знаннями і психологічними знаннями, що отримані студентами з інших сфер. Проблемою при використанні наукових знань може стати нездатність користувача виявити базові детермінанти події, що відбувається, сутність проблеми, яка вимагає розуміння або вирішення, невміння виявити сукупність умов і факторів, що впливають на виникнення і розгортання конкретного психологічного факту чи проблеми, коректно підвести виявлені факти під певну теоретичну систему.

Слід відмітити, що буденне знання відносно недавно стало предметом активного вивчення психологів. Твердження Дільтея про те, що основним завданням психології є не отримання наукових фактів, не виявлення універсальних законів і закономірностей, а розуміння людиною інших і себе, тривалий час не знаходило широкого визнання. Тому в межах науково-природничої парадигми таке знання досліджувалося і інтерпретувалося переважно як «неправильне», а завданням психолога вважалося виявлення і виправлення відповідних недоліків. Ситуація значно змінилася з виникненням психоаналізу, де саме зміст буденної свідомості став розглядатися як найважливіший фактор становлення і розвитку не лише окремої людини, а і суспільства в цілому, формування індивідуальної і колективної свідомості. Саме тому сьогодні у науковий обіг увійшли такі поняття, як буденне знання, буденне мислення, буденна свідомість, які являють собою особливий спосіб взаємодії людини з навколишнім світом. При цьому часто як синоніми замість терміну «буденне» використовуються терміни «життєве» або «побутове», і навіть «практичне» (хоча в останньому

випадку . смисли понять «буденне» і «практичне» явно не співпадають, адже практична складова входить і до складу наукового мислення).

Отже, у статті буде розглянуто *проблему* співвідношення наукової і буденної психології в діяльності практичного психолога, а також представленості буденних знань у процесі підготовки практичних психологів.

Конфлікт між знаннями, які сформувались під впливом прижиттєвого (побутова психологія) досвіду, і науковими знаннями у підготовці практичних психологів є значно ширшим, ніж відносно наведених вище прикладів. Адже: а) практичний психолог сам є носієм буденного знання, оскільки, крім знання теоретичного, він має власний досвід, який часто може вступати в суперечність з тими науковими знаннями, які засвоюються в процесі професійної підготовки; б) практичний психолог фактично працює з буденною свідомістю клієнта, отже, від нього очікується не осудження її «неправильності», а прийняття її як об'єктивної реальності, яку треба не «виправляти», а взаємодіяти за особливими правилами.

Підготовка майбутніх психологів неминуче висуває питання, як організувати навчальний процес: на суто наукових знаннях, долаючи вплив буденної свідомості, наявної у студентів, чи на пошуку шляхів інтегрування наукових і буденних знань.

Метою дослідження було з'ясування смислових відносин, які складаються між буденними і науковими знаннями у професійній свідомості майбутніх практичних психологів. **Завданнями дослідження** виступили:

- Визначення на основі теоретичного аналізу особливостей наукового і буденного знання.
- Емпіричне дослідження уявлень студентів про представленість в їх свідомості буденних і наукових знань.
- Аналіз співвідношення наукових і буденних знань в діяльності практичного психолога.
- Розкриття перспективних шляхів інтеграції буденних і наукових знань у процесі професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

Методи. Аналіз наукової літератури, включене педагогічне спостереження, аналіз результатів виконання студентами індивідуальних завдань, анкетування студентів, виконання студентами завдань на самоаналіз, контент-аналіз психологічних текстів.

Результати. Для більш чіткого розуміння сутності буденної психології нами був проведений контент-аналіз відповідних описів, що широко представлені в працях по методології психології. Нас цікавило питання – який ракурс розгляду буденного знання переважає. Виявлено, що найчастіше були використані такі індикатори: це знання несистемне, бездоказове, містить помилки, суперечності, відображує лише поверхові, несуттєві властивості об'єктів, не передбачає суворої перевірки і підтвердження, користується нечіткими вербальними засобами з розмитими семантичними смислами, має обмежені можливості інтерперсонального порівняння, Саме така характеристика буденних знань надається майбутнім психологам з метою мотивації їх до більш глибокого засвоєння наукових знань.

Студентам-магістрантам, які навчаються за спеціальністю «Практична психологія», було надано таке завдання: «Проаналізуйте, які знання переважають у вашому світогляді – наукові чи буденні?»

Наведемо відповіді студентів, які були отримані внаслідок опитування (табл. 1).

Таблиця 1

Результати аналізу студентами представленості у їхньому світогляді наукових та буденних психологічних знань

Типи відповідей	Приклади
1. Розгорнуте співставлення сутності наукового і буденного знання, спираючись на ті їх характеристики, що представлені в науковій літературі.	Студент Д.Л.: «Кожна людина має світогляд, і в кожній людині він індивідуально специфічний... Світогляд являє собою складне духовне явище, для якого характерні цілісність, єдність усіх компонентів. Наукове знання – система знань про закони природи, суспільства, мислення. Наукове знання є основою наукової картини світу, оскільки описує закони його розвитку. Буденна свідомість - це свідомість, яка формується в процесі повсякденної буденної діяльності. Носіями цього рівня свідомості є великі групи людей або суспільство в цілому, а основними компонентами цього феномену є: накопичений в процесі трудової діяльності досвід та необхідні для праці знання, буденні уявлення про навколишній світ та його будову (тобто буденний світогляд), звичайне право та народна художня творчість. Буденна свідомість у цілому – вельми

	<p>складний елемент духовної культури, який включає в себе пізнавальні, ціннісні, соціально-психологічні та інші компоненти. Розрізнення буденного та науково-теоретичного знання має давню історію. В античній культурі протилежність буденного і теоретичного розглядається як протилежність простої думки і справжнього знання. В філософії Нового часу – це проблема взаємовідносин теоретичних форм свідомості та здорового глузду. Буденні знання – це той пласт свідомості, в якому зароджуються елементи філософії. Цей рівень свідомості розташований «нижче» рівня ідей; буденна свідомість більш аморфна, не пройшла через горнило індивідуальної творчості, тут немає строгих дефініцій. Це сфера образів, уявлень, вірувань, стереотипів, які вітають у суспільній свідомості. У моєму світогляді переважають буденні знання».</p>
<p>Відповіді студентів, які вважали, що у них переважають буденні знання:</p>	<p>Студентка І. Ш. «Я вважаю, що в моєму житті частіше переважають буденні знання. Науковими знаннями, якщо так можна сказати, я користуюся лише в університеті, або коли навчаюсь».</p> <p>Студентка К. К.: «Аналізуючи свій світогляд, розумію, що переважають знання буденні, ніж наукові. Уже як чверть мого життя присвячене християнському віросповіданню, яке входить до однієї з форм знань. Буденне знання має властивість очевидності, його важко заперечити та доказати наукою».</p>
<p>Відповіді студентів, в яких спостерігалось ототожнення категорії буденних знань з категорією ненаукових знань.</p>	<p>Студентка О. О.: «На мою думку, у моєму світогляді досить велика кількість знань є буденною. Насправді, якщо казати відверто, то на нас кожен день оточує величезна маса інформації від просто ненаукової до лженаукової. І нажаль, далеко не завжди ми можемо розрізнити, так як на нас кожного дня насувається величезний потік з різних джерел. Якщо розглядати, які види ненаукового знання звідки надходять, та їх приклади, то можна поділити це таким чином: ненаукове знання – самотійна екскурсія по місту (знання про архітектуру після екскурсії); донаукове – дослідження космічних явищ, космічного устрою; пара наукове – паранормальні явища, магія і таке інше; квазінаукове – різні партійні вчення у Радянському Союзі; лженаукове – самолікування, заботони; антинаукове – заботони; псевдонаукове – йетті, уфологія».</p>
<p>Відповіді студентів, які вважають, що у них переважають наукові знання</p>	<p>Студент М. Б. «В моєму світогляді (сподіваюся) переважають наукові знання. Інформацію та новини намагаюсь розглядати системно, перевіряти, чи не вступає нова інформація у суперечку з вже існуючими концепціями, що вже були перевірені. Для сприйняття сумнівної інформації завжди намагаюсь дізнатись першоджерело та оцінити його валідність».</p> <p>Студентка М. К. «На даний момент впевнена, що в моєму житті переважають наукові знання. Це є підтвердженням, чому я обрала саме психологію. З того часу, як я поглибилась у вивчення психології, мої буденні звички відійшли на другорядний план. Я надаю перевагу науковим знанням, а не міфологічному або релігійному світогляду. Вони також присутні у моєму житті, але вони не є базовими частинами мого світогляду».</p>
<p>Відповіді студентів, які оцінюють свої знання як перехід від одного типу знання до іншого.</p>	<p>Студентка Б. «До 20 років в моєму світогляді переважали буденні знання. Пізніше я стала більш ретельно ставитися до вибору джерел інформації та перевіряти всі отримані знання».</p> <p>Студентка К.А.: «Кожного року перед початком екзаменаційного тижня в моїй голові переважають саме наукові знання, але в буденному житті переважають саме ненаукові».</p>

	<p>Студентка С. Б. <i>«За останні 5 років світогляд значно змінився, у ньому почали переважати наукові знання, так як більшу частину часу навчання в університеті вимагає спиратися на саме наукові достовірні факти. Це значною мірою розвинуло критичне мислення, допомогло аналізувати отриману інформацію і лише потім давати оцінку, а також розвинуло навички пошуку достовірної інформації».</i></p>
<p>Відповіді студентів, які зорієнтовані на визнання важливості обох видів знань</p>	<p>Студентка Н. Л.: <i>«Наукові знання, хоча зазвичай мають велику користь, обмежуються апріорними припущеннями. У цьому плані велика частина науки дотримується набору недоведених вірувань або догм, як і організовані релігії. Чи я проти науки? Звичайно, ні. Я вважаю, що наука є для нас благом. Проте, поза сферою своєї компетентності, повсякденний досвід нормальних людей може бути на порядок глибшим, ніж наукові вислови».</i></p> <p>Студентка Ю. Б. <i>«Проаналізувавши велику кількість літературних джерел, я прийшла до висновку про те, що як наукові, так і буденні знання є в моєму світогляді. Проте якщо розглядати більш детально та поглиблено, то можна сказати, що в моєму світогляді переважає більше наукове знання. При виникненні різноманітних ситуацій, будь то в побуті чи професійній діяльності, я не піду по вже сталих формах та правилах, скоріше за все буду шукати індивідуальне рішення ситуації, навіть якщо нароблю багато помилок. Я особисто більше за новизну, розвиток та безперечно за власний досвід, який я й здобуваю під час досліджень того чи іншого життєвого явища, цілей, що спрямовані на досягнення істинного та закономірного, систематизованого знання, здатного пояснити явища, передбачити їх можливі зміни і застосувати все на практиці. Саме тому наукові знання є переважаючими, проте й буденні не виключаю (іноді, на мою думку, в залежності від ситуації варто застосовувати їх».</i></p>

Аналіз відповідей студентів показує, що окремі з них здійснюють аналіз і роблять висновок на основі достатньо позитивного ставлення до буденних знань. Але більшість студентів орієнтувались на більш критичну оцінку буденних знань, або надавали достатньо лаконічні відповіді, не аналізуючи сутності буденних чи наукових знань, а просто констатуючи факт їх наявності чи відсутності.

У відповідях деяких студентів простежується ототожнення категорії буденних знань з категорією ненаукових знань. Незважаючи на те, що буденні знання можуть містити в своєму складі знання ненаукові, необхідно їх розрізнявати. Буденні знання формуються на основі власного життєвого досвіду людини, вони мають статус життєвих цінностей, еталонних способів вирішення життєвих проблем, пояснювальних схем, індивідуальних концептів, індивідуально засвоєних і апробованих способів взаємодії з навколишнім світом та іншими людьми. Ненаукові знання мають статус надіндивідуальний, це оцінка певної інформації з точки зору її об'єктивної невідповідності канонам «справжньої» науки.

Деякі студенти оцінюють свої знання як перехід від одного типу знання до іншого, а інші - зорієнтовані на визнання важливості обох видів знань.

За результатами дослідження, в якому брали участь 29 студентів, буди отримані наступні дані. Третина студентів - майбутніх психологів зорієнтовані виключно на буденні знання (34,5%), Вважають, що їх свідомість базується на наукових знаннях, 13,8%. 20,7% відмітили, що у процесі навчання відбувається перехід від одного типу знання до іншого (в основному від буденного до наукового). Переконані в тому, що наукові і буденні знання не тільки мають право на існування, тому необхідна їх інтеграція, 13,8%. Ще 13,8% учасників надали суто формальні відповіді, обмежившись загальною характеристикою цих видів знань, але не відрефлексувавши, який вид знання переважає в їхньому світогляді. Один учасник (3,4% від загальної кількості респондентів) не зміг відповісти на поставлене питання.

Про складний характер відносин між науковими і буденними знаннями свідчить і наступний факт. Важливою складовою професійної підготовки студентів-психологів є оволодіння базовими психологічними поняттями як смисловим фундаментом, на якому буде базуватись вся їх наступна професійна підготовка. Не засвоївши наукову сутність цих понять, студенти у подальшому будуть

також поверхово вивчати і інші предмети. Але значна кількість понять, якими оперує наукова психологія, вже знайомі студентам. Наприклад, кожен студент у своєму побуті, в спілкуванні часто використовує такі базові поняття психології, як свідомість, увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мовлення, мислення, уява, воля, емоції, почуття, психічні стани, темперамент, характер, здібності, мотивація, спрямованість, особистість, спілкування, діяльність, звички, уміння, навички і т. ін. Але достатньо попросити його надати визначення тому чи іншому поняттю, і виявиться, що сутність відповідного явища або не усвідомлюється, або тлумачиться не зовсім вірно. Тому, з одного боку, важливо виявити розбіжності між побутовими знаннями, що є у студентів, і науковою термінологією, яку студент повинен засвоїти у процесі навчання. І, по-друге, розробляти педагогічні технології, присвячені формуванню здатності використовувати значний потенціал, залучення буттєвих знань для підвищення ступеню усвідомлення сутності наукових понять.

Дискусія. Розглянемо отримані дані з точки зору професійної позиції практичного психолога. Як відомо, діяльність практичного психолога суттєво відрізняється від інших видів діяльності, тим, що в ній завжди представлені два суб'єкти: сам психолог і інша людина або група як колективний суб'єкт. Керує взаємодією саме психолог, для чого він, безумовно, використовує одержані пі час професійної підготовки, наукові знання. Водночас він є людиною, що має свій життєвий досвід, який не може бути повністю підпорядкований науковим знанням, адже прив'язаний до конкретних обставин життя, системи особистісних цінностей, які значно ширше суто професійної сфери, сукупність перемог і поразок, емоційних переживань, тощо. Цей життєвий досвід являє собою сукупність буденних знань, які можуть неочікувано актуалізуватись як у процесі взаємодії психолога з клієнтом, так і при виборі тієї теоретичної системи, на яку він буде спиратись під час своєї практичної діяльності.

Так, проведений нами аналіз індивідуальних історій життя багатьох представників глибинної психології дозволив встановити чіткі зв'язки між обставинами їх життя і тими ідеями, які вони привнесли у відповідну науку і практику. Були проаналізовані біографії З. Фрейда, К. Юнга, Е. Еріксона, А. Фрейд, К. Хорні, Г. Саллівана, Е. Берна, А. Фрейд, В. Райха, В. Франкла, Е. Фромма, М. Кляйн та ін. Співставлення життєвих подій з тими теоретичними системами, які були ними запропоновані, підтвердило вихідну гіпотезу про їх взаємовідповідність (Семиченко, 2020 : 195-196). Відповідний процес можна кваліфікувати як процес переведення життєвих знань з категорії буденних в категорію наукових.

Визнання наявності такого зв'язку зразу ж підводить нас до ряду актуальних проблем, вирішення яких має важливе значення для процесу професійної підготовки майбутнього практичного психолога. А саме: чи може практичний психолог, у якого немає адекватного співвідношення буденних знань з науковими, спиратись на наукові знання, чи вони будуть ним засвоєні суто формально, без належного усвідомлення, фактично як за? Яким чином здійснити інтеграцію буденних і наукових знань у свідомості кожного майбутнього фахівця за умов групової організації навчання? Як організувати оцінювання гармонійності професійного зростання майбутніх практичних психологів, коли у навчальному процесі переважає орієнтація на подолання буденних знань і повний перехід на знання наукові? Як подолати ставлення до буденних знань як «неправильних», «неефективних», яка, на наш погляд, витікає з зафіксованого поверхового ставлення до цієї категорії знань? Чи слід ввести елементи певної вторинної «профорієнтації» в процес професійної підготовки, підбираючи для майбутнього психолога таку теоретичну систему, яка не ступає в суперечність з його життєвим досвідом?

Нарешті, вкрай важливою є проблема чіткого усвідомлення специфіки типів психологічного знання. У цьому плані цікавим є здійснений Ю. М. Швалбом аналіз специфіки наукової, практичної і буденної (в його визначенні, життєвої) психології, відповідно до єдиних наукових критеріїв. Він пише: «Такий аналіз дає змогу попередити неправомірний відрив практично-психологічного знання від наукового, і з іншого боку, своєрідне «сповзання» уявлень про науково-практичний потенціал психологічного знання в царину життєвої (буденної) психології, що неминуче виникає у зв'язку з недостатньою представленістю в суспільній свідомості специфіки знання науково-психологічного» (Швалб, 2003 : 133).

Розглядаючи відносини між науковою психологією, практичною психологією та життєвими знаннями, переконливо доводить зв'язок останніх за всіма базовими структурними компонентами діяльності (основа знання, об'єкт, предмет, форма представленості предмета, мета, інструмент, спосіб, результат).

Так, основою наукової психології є певна парадигма (провідний принцип), яка визначає концептуальні основи наукових знань. Основою системи знань практичної психології є певний науково-практичний концепт як узагальнена науково-теоретична модель психічного життя особистості, зорієнтована на практичне використання. Основою життєвої психології є так званий

«повсякденний досвід». Ю. М. Швалб вважає, що структура, зміст рівень відрефлексованості та інші проблеми істотно відрізняються від наукових парадигм і наукових концептів.

Але вже при розгляді розбіжностей а об'єктах пізнання складається дещо інша ситуація. Так, для наукової психології об'єктами знання є ідеалізовані конструкти, верифіковані через систему наук. Фактично наукова психологія не має справи з реальними людьми чи групами і завжди зорієнтована на певну ідеалізацію або абстракцію. Практична ж психологія завжди пов'язана з індивідуальними проявами і характеристиками людей або груп, хоч певні обмеження створює необхідність співвіднесення індивідуальних проявів з ідеалізованими об'єктами наукової психології. Для життєвої психології об'єктом є вся феноменологія життя, без будь-яких обмежень. Отже, практична психологія за цим критерієм внутрішньо тяжіє до повсякденного досвідного знання, хоча і відчуває обмеження з боку знання наукового.

Щодо предмету наукової психології, то це наукова проблема, яка при дослідженні завжди прив'язана до деякої конкретної ситуації. Предметом практичної психології вважається те, що може бути охарактеризовано як прояв у конкретних ситуаціях відхилення від загального природного чи нормального плину життя. Предметом життєвої психології виступають життєві ситуації. Неважко помітити, що предмет всіх трьох типів психологічного знання можна відобразити через поняття «ситуація».

Логічні зв'язки між певними типами психологічного знання можна виділити і відносно форми вираження предмета. Так, у науковому знанні універсальним способом є гіпотеза, як форма моделювання предмету дослідження, що задає орієнтири отримання майбутнього результату. У практичній психології предмет представлений у формі живого запиту клієнта, який психологом переосмислюється чи перевизначається через якусь гіпотезу, яка відповідає певному науковому концепту. Водночас психолог повинен розшифрувати той запит, який існує у клієнта у вигляді предмета життєвої психології і конкретно виражається в сукупності переживань людини щодо відповідної життєвої проблеми. Психолог сприймає і розуміє ці переживання через метафори, аналогії, інші образні засоби, і в цьому ракурсі практична психологія перетинається з життєвою, фактично працюючи на одному і тому ж життєвому матеріалі.

Метою наукового пізнання є фактично розробка моделей, які емпірично перевіряються на істинність на практиці. Метою пізнання в практичній психології є надання допомоги іншій людині. Ю. М. Швалб вважає, що ця позиція досить близька і до життєвої психології, метою якої також є надання підтримки. Саме тому, підкреслює науковець, практичний психолог завжди перебуває на межі вибору між професійними діями стосовно людей (сутність яких обумовлюється засвоєними науковими знаннями) і особистісною підтримкою клієнта (яка значною мірою обумовлена буденним досвідом).

Основним інструментом наукового пізнання є мислення, провідною формою якого є теоретичне мислення, що базується переважно на аналітичних процедурах, синтезуючи отримані результати у схемах і моделях, а також рефлексія як контроль за логічними основами такого мислення. Практична психологія також працює з моделями, виробленими в науковій психології, але спрямована на сприйняття людини в її повноті і унікальності, що забезпечується особливою формою мислення – розумінням. Важливу роль при цьому відіграє опора на інтуїцію, інші форми не раціоналізованого розуміння. І в цьому плані вона перетинається з життєвою психологією, в межах якої пізнання відбувається як проникнення. Останнє в основному має неререфлексований інтуїтивний характер, тоді як ступінь раціональності засобів використання взагалі не істотні. Саме важлива роль не раціоналізованих способів роботи з проблемою істотно зближує і споріднює практичну і життєву психологію.

Основним способом пізнавальної діяльності в галузі наукової психології є експеримент, спрямований на одержання надійного, достовірного, істинного знання. Для практичної психології головним способом отримання знання у реальній дійсності є ті техніки і технології, які вони використовують, але ефективність їх реалізації в значному ступені залежить від індивідуальності самого психолога, його майстерності, особистісних явищ. І в цьому плані вона тісно збігається з життєвою психологією.

Результатом пізнання в науці є встановлення певних законів чи закономірностей. Для практичної психології основним результатом є вирішення проблеми клієнт з наступним узагальненням і осмисленням власного досвіду. У життєвих ситуаціях результатом також можна вважати переживання людиною проблеми, пов'язаної з життєво значущою ситуацією, з наступним узагальненням власного досвіду

На підставі проведеного аналізу Ю. М. Швалб робить висновок: «Отже, за прямим результатом сучасна психологічна практика тісно поєднується з життєвою психологією, а за інтелектуальним продуктом, навпаки, часто тяжіє до наукового знання. Принципова відмінність відображення

предмета пізнання наукової і практичної психології очевидно демонструє необхідність спеціальної підготовки сучасних спеціалістів-психологів, формування у них здатності у всіх трьох символічних реєстрах представлених типів психологічного знання і розвитку володіння вміннями цілісного переходу з одного семантичного рівня на інший» (Швалб, 2003 : 140).

Продовжуючи аналізувати роль буденних знань в діяльності практичного психолога, не можна не відмітити і наступний аспект. В ситуації взаємодії психолога з клієнтом психолог виступає не просто носієм, а і реалізатором певної сукупності наукових знань, що містять в собі: відповідний термінологічний апарат, смислові орієнтири, інтерпретаційні схеми, пояснювальні, прийоми, оцінювальні еталони і т. ін. Водночас клієнт не володіє цими науковими знаннями, його досвід складається якраз з буденних знань і наукових знань зовсім з іншої області професійної підготовки і діяльності. Виникає явна невідповідність структури знань психолога і структури знань клієнта. При цьому зовнішнє вираження цієї невідповідності часто сторонами не усвідомлюється (Бондаренко, 1991; Станкевич, 1999).

Саме тому на сьогодні виникає проблема побудови такої вербальної (тобто, зовнішньо представленої) інструментовки процесу взаємодії практичного психолога з клієнтом, при якому:

- враховуються не лише мовленнєві можливості психолога, реалізація яких неминуче супроводжується: опорою на засвоєні наукові знання, а і ті буденні знання, які відповідають профілю проблеми клієнта;

- береться під самоконтроль потенційна можливість актуалізації тих його буденних знань, які можуть привнести деструктивність у процес взаємодії;

- оцінюються можливості клієнта щодо декодування інформації, її «перекладу» з мови психолога на його власну мову.

В останні часи відбувається пошук продуктивних засобів спілкування, спрямованих на підвищення розуміння людьми один одного, не лише в психології, а і в інших сферах. При взаємодії психолога і клієнта, ми не можемо забувати про те, що в ній ми використовуємо і наукові знання: наші знання, що ми отримали під час навчання в університеті, чи самоосвіті, а також знання, що отримав під час свого навчання наш клієнт; так і буденні: знання і інформацію, що ми можемо почути і від самого клієнта під час його розповідей, а також він може отримати від нас, коли ми використовуємо приклади зі свого досвіду під час консультації. Тут головним аспектом є те, що не завжди інформація сказана психологом, може розумітися правильно клієнтом, так і отримані дані від клієнта, психолог може розтлумачити не вірно. Ці залежить від багатьох особливостей, як то неправильно вгаданого контексту, отриманого раніше досвіду і знань, чи просто різних вимірів однієї і іншої проблеми. Так, Кеннет Дж. Герген (Джерджен) розкриває деякі особливості подачі смислової інформації в системі освіти, але їх перенесення в практичну психологію буде, без сумніву, корисним для освоєння своєї професії майбутніми практичними психологами (Джерджен Кеннет Дж., 2015).

Розглянемо конкретні аспекти взаємодії, в контексті діяльності практичного психолога.

- Нездатність (невизначеність). Герген вважає беззаперечним той факт, що осмислення і видача людиною інформації може відбуватись по-різному. Він розглядає це на такому прикладі: учень може видавати відповідь, яка спочатку сприймається викладачем як правильна. Але надалі учень може відхилитися від теми, відповідь стає неправильною («Я думав, ви дали правильну відповідь, поки не став читати далі»).

Важливим є і той факт, що поняття, які в певний час мали одне смислове наповнення, можуть тепер мати інше значення. Наприклад, ще недавно термін «підприємництво» мав переважно негативне значення, тоді як сьогодні це розповсюджений позитивно забарвлений термін. А також, термін «корпорація», який в соціальній психології мав дещо негативну оцінку (як замкнута соціальна група, яка переслідує суто егоцентричні цілі), то на сьогоднішній день це позитивне поняття, а тому позитивними є і його прояви (корпоративна етика, корпоративна культура і т. ін.).

Стосовно діяльності психолога, слід врахувати наступне. Якщо клієнт розповідає якусь історію, вона може означати для нього дуже багато, а може бути не важливою. Можна заперечити, що важливість для нього інформації доводиться тим емоційним фоном, який супроводжує розповідь. Але важливість певної інформації може блокуватись психологічним захистом. У свою чергу, психолог може або вважати цю інформацію неважливою, або ж шукати приховані смисли там, де їх немає. З іншого боку, клієнт може переключатися з одного контексту в інший: почавши говорити «правильно» (тобто саме те, що хотів би озвучити), в один момент він переходить в зовсім іншу історію, яка може повністю не відповідати тому, що говорив перед цим, або навіть відповідати іншому запити і проблемі.

- Багатоголосиця. Минулі знання можуть впливати на смисл і розуміння висловлювання, внаслідок чого значно ускладнюється «розшифровка» їх смислу. Тому, коли співрозмовники вступають у нові відносини і намагаються разом усвідомити інформацію, то кожен з них

покладається перш за все на власний досвід наповнення понять смислом, який, у свою чергу, може суттєво відрізнитися відповідно до умов, в яких відбувалась та чи інша взаємодія, і особистості і статусу минулих співрозмовників. Фактично людина вступає в кожную нову взаємодію як носій багатьох «голосів». Це стосується як формулювання власних висловлювань, так і розшифровки повідомлень партнера, якому може приписувати те, про що він не говорив.

Герген також наводить такий приклад: «Просте висловлювання учительки «Будь ласка, тихіше» може запускати сценарій, що в один і той же час засвідчує її авторитетність і привілейоване положення, і водночас може звучати як її слабкість і залежність. Безумовно, цей факт в психології, можна інтерпретувати з позиції Его-станів (у першому випадку – позиція «Батька», у другому – «Дитини»), але слід звернути особливу увагу на наступний ракурс розгляду. У діяльності психолога такі ситуації можуть виникати тоді, коли як психолог, так і клієнт можуть мати різний досвід, який напряду або опосередковано впливатиме на сприйняття ними інформації. Говорячи фактично про одне і те ж, вони можуть інтерпретувати це по-різному, приписуючи словам різні смисли.

Наприклад, термін «адаптація» може тлумачитись по-різному: а) як безпосередній процес пристосування людини до конкретних умов, коли вона відчуває суттєві труднощі (негативний сенс); б) як результат пристосування, коли необхідні зміни вже відбулися (позитивний сенс). Термін «професійна підготовка» також має декілька значень: а) процес, в який включені студенти, що отримують певну професію; б) мета, яка структурує зміст навчання у закладі професійної освіти; в) як результат навчання в закладі професійної освіти, коли людина засвоїла зміст бажаної професійної діяльності; г) як певна система, що здійснює процес професійної підготовки. Часто прояви такої «багатоголосиці» зустрічаються в наукових дослідженнях (дипломних роботах, дисертаціях), коли саме невизначеність того, в якому ракурсі використовується певне поняття, призводить до логічних помилок в тексті роботи, коли зміст не відповідає заявленому у назві.

- Контекстуалізація. Герген підкреслює, що дії отримують смисл лише в локальних умовах. Наприклад, вчитель може прийти в жах, випадково почувши, що розповідає про свої «подвиги» підліток. Але в цій ситуації хлопець намагався вразити дівчину, яка йому подобалась, і тому значно все перебільшив.

У процесі взаємодії психолога з клієнтом останній часто розповідає не про реальні події, а про свою інтерпретацію їх. Крім того, з розповіді можуть випадати цілі фрагменти, що будуть поуточнювати природу обставин і місце, де саме відбувалася та чи інша історія. Також можуть бути присутні метафоричні твердження, або клієнт може описувати зовсім дивні на думку психолога події, що відбувалися з ним, а в подальшому виявиться, що він говорив про змодельовані події що він вигадав при перегляді ним в фільмів, прочитанні книг чи під час проходження комп'ютерної гри, або ж він наводив приклади зі своїх снів. Завдання психолога - прагнути встановити ці смислові розбіжності, відновити цілісність інформації, яка повідомляється, уточнити життєві контексти подій, про які йде мова, а також уточнювати природу, обставин і місце, де відбувалися ситуацій, про які говорив клієнт.

- Прагматика. Герген звертає увагу на те, що кожна людина може мати свій тезаурус, компоненти якого можуть бути незрозумілі для інших людей. Це перш за все ті слова, які кожен з них може використовувати в своїй професії. Якщо психолог стикається з клієнтом, який може застосовувати в своїх розповідях слова, які використовує під час роботи, а сам психолог з цими словами не знайомий, в його сприйнятті може змінитися весь контекст проблеми. Адже внаслідок нерозуміння навіть одного слова, може втратитись весь зміст цілої фрази, або розповіді. Слід врахувати, що психолог в цей момент не може просто опустити дане питання, або почати шукати відповідну інформацію в словнику або Інтернеті. Найкращім виходом тут буде запитати самого клієнта, водночас не показавши йому, що психолог в чомусь некомпетентний. Треба знайти коректну форму запиту, до прикладу, попросити самого клієнта сказати, що саме він зараз має на увазі, або запропонувати розтлумачити незрозумілий термін. Також і у випадку, коли клієнт може не зрозуміти чогось зі слів консультанта, той повинен пояснити значення цього більш зрозумілими словами, чи намагатися не використовувати складних понять з професійного тезаурусу (Джерджен Кеннет Дж., 2015).

Безумовно, в арсеналі практичних психологів є величезна кількість більш тонких інструментовок взаємодії з клієнтами. Ми наводимо тут рекомендації, що виникли на основі з концепції Гергена тому, що, на наш погляд, варто привернути до них увагу студентів і викладачів в процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Також, вони будуть корисні, тому що через те, що вони базуються на основі засвоєння наукових знань, а також базується на буденних особливостях отримання знань людьми, подібні рекомендації будуть більш просто сприйматися і засвоюватися студентами, що оволодівають професією практичного психолога. Корисними щодо їх впровадження у навчальний процес можуть стати такі вправи:

- Завдання на усвідомлення нездатності. Привертається увага студентів до можливості різної інтерпретації одного і того ж висловлювання. Наприклад, наведену вище фразу «Осмилення і видача людиною інформації може відбуватись по-різному» може бути інтерпретована: а) більш конкретно, як те, що в різних життєвих обставинах одна і та ж людина може по-різному осмислювати і видавати інформацію; б) більш узагальнено, як те, що кожна людина має свій спосіб осмилення і видачі інформації.

- Завдання на розуміння сутності багатоголосиці. Студентам можна запропонувати проаналізувати конкретну життєву ситуацію. Наприклад: підліток ввечері збирається кудись піти, а мати йому каже: «Ти знов на ніч глядячи кудись йдеш?». Студентам пропонується розкрити множину смислів, які можуть бути вкладені в це висловлювання: незадоволеність матері тим, що син кудись іде тоді, коли в домі багато справ; звинуваченням у неслухняності, адже тільки вчора вже був конфлікт з цього приводу; турбота про те, що в такий пізній час дитина може потрапити у скрутну ситуацію; дорікання про те, що його не турбує хвилювання матері, і т. п. Студентам пропонується навести аналогічні приклади, коли у спілкуванні виникали проблеми неправильного тлумачення смислу повідомлення.

- Завдання врахування контексту. Можна запропонувати студентам сформулювати певне висловлювання і потім проаналізувати зміну його смислу в залежності від контексту ситуації. Наприклад: «Я не хочу ризикувати»: у розмові з тривожною матір'ю; у веселій компанії; при здачі іспиту; при апробації нової техніки взаємодії з клієнтом; при розмові з начальником. Треба ввести цю фразу у контекстситуації, доповнивши її додатковими висловлюваннями.

- Завдання на врахування прагматики. Пропонується працювати в парах. Один учасник буде виконувати роль психолога, другий – клієнта, який є представником певної професії (математик, фізик, проєктувальник, педагог).

Включення студентів у виконання відповідних завдань буде активізувати у них побутові знання і поступово підводити до засвоєння знань наукових на засадах їх інтеграції.

Висновки:

1. Проведений теоретичний аналіз дозволив виділити і охарактеризувати види психологічних знань, які циркулюють в сучасному суспільстві. Розкрито їх якісні відмінності, охарактеризовано конфлікти, які виникають між науковими знаннями і іншими видами. Розкрито інтегративний характер буденних знань, які на рівні конкретних індивідів «вбирають» в себе, всі інші види знань.

2. Контент-аналіз способів представлення буденних знань в працях по методології психології показав, що цей різновид знань найчастіше описується як недосконалий. Наслідком цього є домінуюча орієнтація процесу професійної підготовки майбутніх фахівців переважно на наукові знання.

3. На основі теоретичного аналізу літературних джерел розкрита важлива роль буденних знань в діяльності практичного психолога,

4. За емпіричними даними, отриманими на основі процедури самооцінювання майбутніх практичних психологів, виявлено, що навіть на завершення професійної підготовки (магістратура) більшість з них вважають, що у них переважають буденні знання. В цілому явно переважає тенденція відокремлення побутових знань від наукових. Лише 13,8% опитаних вважають, що відбулася інтеграція буденних і наукових знань.

За результатами теоретичного аналізу і емпіричних даних конкретизовано таку проблему професійної підготовки майбутніх практичних психологів, як залучення буденного знання в усіх його різновидах до взаємодії з знанням науковим, наведено приклади відповідних процедур. Сучасна розробка даної проблематики є подальшою перспективою наукових досліджень щодо професійної підготовки практичних психологів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бондаренко, А. Ф. (1991). Социальная психотерапия личности (психосемантический подход). Киев : КГП ИИЯ.

Семиченко, В. А. (2020). Смыслові орієнтири викладання навчального предмету «Методичні та теоретичні проблеми глибинної психології». *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», Вип. 1 (16), 187-196.

Станкевич, Г.О. (1999). О диалогической природе психотерапевтических изменений. *Московский психотерапевтический журнал*, 2 (22), 24-27.

Швалб, Ю. М. (2003). Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). Киев : Миллениум.

Джерджен, Кеннет Дж. Технология и трансформация педагогического проекта // Теоретические

вопросы образования (2015). Хрестоматия. Ч. 2. Социальный конструктивизм: многообразие образовательных проектов / сост. : А. А. Полонников, А. М. Корбут, Н. Д. Корчалова. Минск : БГУ.

REFERENCES

Bondarenko, A. F. (1991). Social'naja psihoterapija lichnosti (psihosemanticheskij podhod) [Social psychotherapy of personality (psychosemantic approach)]. Kiev : KGP IIIa.

Semychenko, V. A. (2020). Smyslovi orijentyry vykladannia navchalnoho predmetu «Metodychni ta teoretychni problemy hlybnyoi psykholohii» [Semantic guidelines for teaching the subject "Methodological and theoretical problems of deep psychology."] *Visnyk natsionalnoho aviatyinoho universytetu. Seriya: Pedahohika. Psykholohiia*: zb. nauk. pr. Kyiv: Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», Vyp, 1 (16), 187-196.

Stankevich, G.O. (1999). O dialogicheskoy prirode psihoterapevticheskikh izmenenij [On the dialogical nature of psychotherapeutic changes.]. *Moskovskij psihoterapevticheskij zhurnal*, 2 (22), 24-27.

Shvalb, Ju. M. (2003). Celepolagajushhee soznanie (psihologicheskie modeli i issledovanija) [Goal-setting consciousness (psychological models and research)]. Kiev : Millenium.

Dzherdzen, Kennet Dzh. Tehnologija i transformacija pedagogicheskogo proekta [Technology and transformation of the pedagogical project] // *Teoreticheskie voprosy obrazovanija* (2015). hrestomatija. Ch. 2. Social'nyj konstruktivizm: mnogoobrazie obrazovatel'nyh projektov / sost. : А. А. Polonnikov, А. М. Korbut, N. D. Korchalova. Minsk : BGU.

V.Semychenko, K. Artiushyna

THE PROBLEM OF INTERACTION OF SCIENTIFIC AND ORDINARY KNOWLEDGE IN PROFESSIONAL TRAINING OF PRACTICAL PSYCHOLOGISTS

Abstract

*The article considers the problem of the ratio of scientific and ordinary psychology in the activities of a practical psychologist, as well as the representation of everyday knowledge in the training of practical psychologists. **The purpose** of the study is to clarify the semantic relationship that develops between ordinary and scientific knowledge in future practical psychologists. Accordingly, the **objectives** of the study were: to determine on the basis of theoretical analysis of the features of scientific and ordinary knowledge; empirical study of students' ideas about the representation in their minds of ordinary and scientific knowledge; analysis of the ratio of scientific and ordinary knowledge in the activities of a practical psychologist; opening of perspective ways of integration of ordinary and scientific knowledge in the process of professional training of future practical psychologists. **Methods** used to achieve research goals and objectives: analysis of scientific literature, included pedagogical observation, analysis of the results of students' performance of individual tasks, questionnaire, content analysis of psychological texts. The theoretical analysis allowed to identify and characterize the types of psychological knowledge circulating in modern society. Their qualitative differences are revealed, the conflicts which arise between scientific knowledge and other kinds are characterized. The integrative nature of ordinary knowledge, which at the level of specific individuals "absorbs" all other types of knowledge, is revealed. On the basis of the theoretical analysis of literary sources the important role of ordinary knowledge in activity of the practical psychologist is opened. According to **the results** of theoretical analysis and empirical data, such a problem of professional training of future practical psychologists as the involvement of ordinary knowledge in all its forms to interact with scientific knowledge is specified. Examples of relevant educational tasks for students are given, the implementation of which will activate their ordinary knowledge and gradually lead to the acquisition of scientific knowledge on the basis of their integration.*

Key words: scientific knowledge; ordinary knowledge; types of psychological information: the specifics of the practical psychologist; professional training of future psychologists.